

Czy badać? Co badać? Jak badać? Strategie badawcze w naukach społecznych i humanistycznych w pierwszej fali pandemii COVID-19

Katarzyna Kalinowska
Collegium Civitas

Beata Bielska
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Sylwia Męcfal
Uniwersytet Łódzki

Adrianna Surmiak
Uniwersytet Warszawski

<https://doi.org/10.18778/1733-8069.18.4.02>

Słowa kluczowe: strategie badawcze, badania z badaczami i badaczkami, badania w pandemii, pandemia COVID-19, *disaster research*, *slow disaster research*

Abstrakt: Celem opracowania jest opis strategii badawczych podejmowanych przez badaczy i badaczki z obszaru nauk społecznych i humanistycznych w czasie pierwszej fali pandemii COVID-19. Badania empiryczne będące podstawą artykułu realizowane były w kwietniu i maju 2020 roku przy użyciu techniki ankiety jakościowej online. W wyniku jakościowej analizy treści wypowiedzi uczestników i uczestniczek naszych badań scharakteryzowałyśmy cztery strategie badawcze: rezygnację, zawieszenie, kontynuację i (re)konstrukcję badań. Wyniki analiz opisujemy w odniesieniu do cech charakterystycznych nurtu *disaster research*. Pokazujemy, że badania w pandemii są bliższe perspektywie *slow disaster research* niż *disaster research*.

© by the author, licensee University of Lodz, Poland
This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Katarzyna Kalinowska

Dr, socjolożka, pracuje jako adiunktka w Collegium Civitas oraz w Instytucie Badań Edukacyjnych. Zajmuje się socjologią emocji i miłości, metodologią badań jakościowych, etyką badawczą oraz antropologią szkoły i młodzieży.
e-mail: k.kalinosia@wp.pl

Beata Bielska

Dr, socjolożka, pracuje jako adiunktka w Katedrze Badań Kultury Instytutu Socjologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zajmuje się socjologią seksualności, metodologią i etyką badań społecznych oraz socjologią szkolnictwa wyższego i nauki.
e-mail: bielska.beata@umk.pl

Sylwia Męcfal

Dr, socjolożka, pracuje jako adiunktka w Katedrze Socjologii Polityki i Moralności Instytutu Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego. Jej zainteresowania koncentrują się wokół metod badań społecznych (zwłaszcza jakościowych), etyki badawczej oraz badań mediów.
e-mail: sylwia.mecfal@uni.lodz.pl

Adrianna Surmiak

Dr, socjolożka i antropolożka, pracuje jako adiunktka w Katedrze Socjologii Moralności i Aksjologii Ogólnej Uniwersytetu Warszawskiego. Interesuje się etyką i metodologią badań jakościowych, socjologią moralności oraz socjologią emocji.
e-mail: a.surmiak@uw.edu.pl

Wprowadzenie

Pierwsza fala pandemii gwałtownie zaburzyła dotychczasowe funkcjonowanie jednostek naukowych w Polsce, które – inaczej niż w kolejnych falach rozprzestrzeniania się wirusa SARS-CoV-2 – musiały reagować na zmieniającą się rzeczywistość społeczną w sytuacji dużej niepewności, poczucia zagrożenia i braku gotowych rozwiązań. Pierwszy przypadek zachorowania na COVID-19 w naszym kraju stwierdzono 4 marca 2020 roku, od tego czasu wprowadzono kolejne ograniczenia funkcjonowania życia społecznego¹: zamknięto granice kraju, co uniemożliwiło wyjazdy zagraniczne; wstrzymano pracę bibliotek, instytucji kultury i większości miejsc usługowych; zamknięto wszystkie instytucje edukacyjne i rozpoczęto naukę zdalną. Wprowadzono także ograniczenia w kontaktach między ludźmi, takie jak limit osób w przestrzeniach publicznych czy nakazy zachowania społecznego dystansu i noszenia maseczek. Mimo że nie wprowadzono odgórnych ograniczeń w prowadzeniu badań naukowych w czasie pandemii, to zakazy wynikające z „twardego lockdownu” znacząco wpłynęły na swobodę pracy badawczej.

Kryzysowe warunki realizacji badań w pandemii wywołały konieczność wypracowania przez badaczy i badaczki sposobów radzenia sobie z nową sytuacją w ich życiu zawodowym, co stało się już obiektem

1 Wprowadzanie lockdownu w Polsce w pierwszej fali pandemii miało dynamiczny i chaotyczny przebieg. Szczegóły wprowadzania kolejnych rekomendacji i obostrzeń rządowych dla sektora nauki odtworzyć można na podstawie komunikatów zamieszczanych na stronie internetowej nieistniejącego obecnie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (teraz Ministerstwo Edukacji i Nauki, por. Ministerstwo Edukacji i Nauki 2020).

analiz naukowych. Przegląd literatury przedmiotu wskazuje, że badania na ten temat skupiają się głównie na rozważaniach dotyczących szczegółowych rozwiązań technicznych zastosowanych w projektach badawczych o profilu społeczno-humanistycznym (np. Lawrence 2020; Mwambari, Purdeková, Bisoka 2021; Nobrega i in. 2021; Walker, Williams, Bowdre 2021), autoetnograficznym opisie dylematów i wyzwań (np. Tremblay i in. 2021; Melis, Sala, Zaccaria 2022) lub stanowią komentarz skierowany do środowiska badawczego (np. Teti, Schatz, Liebenberg 2020; Meskell, Houghton, Biesty 2021). Niewiele jest empirycznych badań z badaczami i badaczkami społecznymi oraz metaanaliz (do wyjątków należy np. Hall, Gaved, Sargent 2021) i tę lukę miał wypełnić nasz projekt. W polskim kontekście pojawiły się pojedyncze badania, które miały charakter ilościowy i albo nie dotyczyły wyłączenie badawczego aspektu pracy akademickiej (np. projekt UNICOV (*UNICOV...* b.d.)), albo podchodziły do niej jako do zjawiska rozpoznanego (zastosowanie wysoko standaryzowanego narzędzia badawczego) mimo zaistniałej sytuacji kryzysowej (badania ankietowe Marcina Rechcińskiego *Pandemia Covid-19 a metodyka badań społecznych* (b.d.)). Poznanie tego, jak w praktyce w czasie pandemii prowadzono badania społeczne i humanistyczne (lub ich zaprzestano/zawieszono, zmieniono je), pozwoli na lepsze przygotowanie się na kolejne kryzysy i wzbogaci stan wiedzy metodologiczno-etycznej.

Celem tekstu jest przedstawienie częściowych wyników badań nad spowodowanymi przez pandemię zmianami w obszarze metodologii badań społecznych i humanistycznych. Przedmiotem prezentowanych analiz są decyzje badawcze podejmowane przez osoby zajmujące się badaniami społecznymi i humanistycznymi na początku pandemii oraz ich refleksje na temat prowadzenia badań w czasie pierwszej fali pandemicznego kryzysu. Wyniki analiz opisujemy w odniesieniu do cech charakterystycznych nurtu *disaster research*², uwzględniając wymiary geograficzny, czasowy, społeczny, metodyczny i etyczny prowadzenia badań. Przekonujemy, że badania w pandemii są bliższe perspektywie *slow disaster research* niż *disaster research*.

Praca badawcza w pandemii a nurt *disaster research* – inspiracje teoretyczne i empiryczne

Jednym z nurtów badawczych zajmujących się badaniem sytuacji kryzysowych jest *disaster research* – słabo opisany w polskiej literaturze socjologicznej. Stanowi on jednakże szeroką perspektywę badawczą (obejmującą badania z zakresu socjologii, antropologii, historii, prawa, inżynierii, ekologii i innych) w literaturze zagranicznej. Ma także zinstytucjonalizowaną formę (istnieją centra badawcze zajmujące się badaniami katastrof na całym świecie, choć kolebką tego nurtu są Stany Zjednoczone).

W klasycznym nurcie badań katastrof (ang. *disaster research*) definiuje się je jako badania przeprowadzane w trakcie katastrofy (często dotyczy to katastrof naturalnych) i w miejscu, w którym ona się

2 W tekście zamiennie stosujemy angielskie nazwy *disaster research* i *slow disaster research* oraz polskie zwroty „badania katastrof” i „badania powolnych katastrof”. Piszac o klasycznym ujęciu badań katastrof, mamy na myśli nurt *disaster research*.

dzieje (Quarantelli, Dynes 1977; Steherenberger 2020). W czasie „zimnej wojny” do tej charakterystyki dodawano kwestię „szybkiej odpowiedzi badawczej” (ang. *rapid response*). W czasie nieustannego konkurowania z „wrogiem” za cel stawiano sobie bowiem zebranie jak największej liczby danych w jak najkrótszym czasie, przy ograniczonym budżecie. Jak twierdzi Cécile Steherenberger (2020), osoby zajmujące się badaniami katastrof pandemię COVID-19 traktują jak każdą inną katastrofę. Badaczka zwraca jednak uwagę, że może to być nadużycie, i sugeruje, że pandemia nie powinna być rozumiana jako katastrofa w ujęciu klasycznym. Jej zdaniem należy raczej używać do jej określenia sformułowania „powolna katastrofa” (ang. *slow disaster*), w przypadku którego mamy do czynienia z sytuacją długotrwałą i o nieostrych granicach (nie wiadomo, kiedy dokładnie zaczyna się, a kiedy kończy). Dodatkowo jest to zjawisko zmienne, które nie ma jednej określonej lokalizacji (Knowles 2014). Sytuacja pandemii jest zatem bliższa katastrofie klimatycznej – Scott G. Knowles (2014; 2020) do opisu obydwu stosuje termin *slow disaster*. W takim ujęciu zupełnie zmienia się perspektywa patrzenia na badania w pandemii. Powinna być ona długofalowa i zwracać uwagę na różne fazy „powolnej katastrofy” (Knowles, Neal 2021).

David Neal (1997) na długo przed obecną sytuacją zauważył, że istniejące w literaturze fazy katastrofy – przygotowanie (ang. *preparation*), odpowiedź (ang. *response*), regeneracja (ang. *recovery*), łagodzenie (ang. *mitigation*) – nachodzą na siebie, są dość nieostre, wielowymiarowe i mogą stanowić jedynie pewne wstępne ramy patrzenia na katastrofę. Osoby zajmujące się badaniami katastrof powinny według niego wziąć pod uwagę „społeczny czas katastrofy”, a nie tylko „czas obiektywny”. To znaczy, że powinny rozważyć inny sposób definiowania początku, środka i końca katastrofy przez różne grupy społeczne, a także uwzględnić w swojej analizie aspekt kulturowy (różne kultury w różny sposób przystosowują się do katastrof czy zagrożeń). Wreszcie ważnym aspektem jest prześledzenie zmiany społecznej, którą wywołuje określona katastrofa.

Patrząc zatem z perspektywy *disaster research* na badania społeczne i humanistyczne podczas pandemii COVID-19, można podjąć próbę prześledzenia tego, co zmienia ta szczególna „katastrofa” dla osób prowadzących badania społeczne i humanistyczne, w tym także dla badaczy i badaczek kryzysów. Jedną z podstawowych różnic, którą można zaobserwować, jest kwestia dystansu społecznego. Osoby zajmujące się badaniami kryzysów powinny być blisko sytuacji kryzysowej – przykładem mogą być tutaj polskie badania Wojciecha Sitka (1997) dotyczące skutków społecznych powodzi z 1997 roku, choć nie były one prowadzone z wykorzystaniem ramy *disaster research*. Tymczasem pandemia wymusza dystans, prowadzenie badań zdalnych, a także zadbanie o bezpieczeństwo swoje i badanych poprzez stosowanie środków ochrony. Rozwiązania te mogą utrudniać płynny kontakt z uczestnikami i uczestniczkami badań oraz wpływać na budowanie relacji z nimi (Tremblay i in. 2021).

Lori Peek z zespołem (2020) przeprowadziła przed pandemią badania wśród osób zajmujących się badaniami katastrof, pytając je, jakie metody i techniki badawcze stosowały najczęściej. Najpopularniejszą metodą badawczą okazały się studia przypadków. Drugie miejsce zajęły badania kwestionariuszowe prowadzone w kontakcie bezpośrednim, a następnie wymieniane były indywidualne wywiady pogłębione (IDI). Dopiero na czwartym miejscu znalazła się analiza zawartości, a na szóstym analiza statystyk (niewymagające kontaktu z badanymi). Jednak osoby zajmujące się badaniami katastrof

często przeprowadzały także badania partycypacyjne (PAR), zogniskowane wywiady grupowe (FGI) czy wykorzystywały techniki obserwacyjne. Większość wymienionych technik wymagała zatem bezpośredniego kontaktu z uczestnikami i uczestniczkami badania. Pandemia na pewno znacznie zmieniła tę hierarchię technik. Artykuły dotyczące badań prowadzonych w czasie pandemii pokazują wyraźny zwrot w kierunku technik zdalnych (zarówno wywiadów prowadzonych za pomocą komunikatorów, jak i obserwacji online; np. Lawrence 2020; Teti, Schatz, Liebenberg 2020; Meskell, Houghton, Biesty 2021; Mwambari, Purdeková, Bisoka 2021; Nobrega i in. 2021; Pandley, Parreñas, Sabio 2021; Rahman i in. 2021; Walker, Williams, Bowdre 2021; Melis, Sala, Zaccaria 2022).

Zmiany w typach stosowanych metod badawczych mogą wiązać się także ze zmianami w technikach doboru badanych. Ze względu na obecność osób zajmujących się badaniami katastrof w miejscu, gdzie zdarzyła się katastrofa, wykorzystywano zazwyczaj dobór bezpośredni („od drzwi do drzwi”) lub kontakty instytucjonalne (Weil 2020). W badaniach podczas pandemii wspomina się o doborze prowadzonym online – z wykorzystaniem informacji zawartych w internecie, w tym w mediach społecznościowych (Pandley, Parreñas, Sabio 2021; Żuchowska-Skiba 2021).

Pandemia uświadomiła też osobom zajmującym się badaniami katastrof jeszcze wyraźniej kwestie, z którymi już dawno powinny się zmierzyć, jak na przykład stworzenie kodeksu etycznego dla tak szczególnych praktyk badawczych. Bethany Van Brown (2020) podjęła swego rodzaju samokrytykę, w której przyznała, że – zgodnie z ideą przyświecającą osobom zajmującym się badaniami katastrof – zależało jej na przeprowadzeniu badań jak najszybciej (na początku pandemii) i bez uważności na kwestie etyczne, czyli bez zwrócenia uwagi na to, że zarówno ona, jak i osoby uczestniczące w badaniu znalazły się w szczególnej sytuacji kryzysowej. Badaczka bez większego namysłu przygotowała wniosek na badania opinii osób studiujących i ich obaw podczas pandemii i wysłała go do akceptacji komisji etycznej (powszechna praktyka na zachodnich uczelniach). Dopiero później, jak przyznała, przyszła refleksja, że mamy jednak do czynienia z sytuacją szczególną i standardowe praktyki mogą być niewystarczające. Badaczka sformułowała pojęcie *methics* (czyli połączenie słów „metoda” oraz „etyka”), aby podkreślić, że etyka badawcza powinna zajmować w czasach pandemii równorzędne, jeśli nie ważniejsze miejsce niż metoda badawcza.

Ponadto wskazała wyzwania etyczne w badaniu katastrof, które, jej zdaniem, stają się jeszcze bardziej widoczne podczas pandemii COVID-19. Niektóre są wręcz specyficzne dla obecnej sytuacji. Te wyzwania to (Van Brown 2020: 1057–1061):

- 1) rekrutacja osób uczestniczących do badań a problem dawania vs. otrzymywania, czyli podkreślenie nierówności ról osób badanych oraz badających; osoba badająca powinna odpowiedzialnie kierować relacjami w badaniu, bez względu na presję czasową czy finansową;
- 2) bycie jednocześnie podmiotem i „przedmiotem” badania; zdaniem Van Brown po raz pierwszy mamy do czynienia z sytuacją, w której każda osoba zajmująca się badaniami ma doświadczenia związane z pandemią COVID-19, podobnie jak uczestnicy i uczestniczki badania;
- 3) indywidualna i kolektywna trauma; autorka zauważa, że osoby badane mogły utracić wiele nie tylko na poziomie indywidualnym, ale także społecznym, na przykład w sytuacji zmiany

miejsca zamieszkania ze względu na katastrofę; osoby zajmujące się badaniami katastrof powinny być szczególnie wrażliwe na tego typu sytuacje;

- 4) dobór osób badanych – w jakim stopniu osoba prowadząca badania jest upoważniona do ingerencji w miejsca/sytuacje, w których mamy do czynienia ze skrajnym doświadczeniem badanych osób; osoby badające powinny zastanowić się, jak bardzo ich badania mogą stać się użyteczne dla osób uczestniczących w nich;
- 5) bezpieczeństwo osoby prowadzącej badania; w sytuacjach ekstremalnych także ona narażona jest na niebezpieczeństwo, poza tym ma styczność z osobami badanymi, które w takich sytuacjach doświadczają skrajnych emocji; autorka apeluje wręcz o lepsze przygotowanie się przed wyjściem w taki teren;
- 6) ideologiczne konflikty/rozterki; autorka przypomina, formułując to wyzwanie, że to, jak myślimy o badaniu, wpływa na to, jak je przeprowadzamy.

Do nurtu refleksji etycznej można też zaliczyć zastanowienie się nad własną uprzywilejowaną pozycją podczas prowadzenia badań i zwrócenie uwagi na nadużywanie gościnności społeczności, które doświadczają katastrof (Hans i in. 2020).

Powyższe rozważania podsumowuje tabela 1.

Tabela 1. *Disaster research* i *slow disaster research* – porównanie

	<i>Disaster research</i>	<i>Slow disaster research</i>
Wymiar geograficzny	Badania w miejscu katastrof, usytuowane w konkretnej lokalizacji.	Badania rozproszone geograficznie, brak jednej, konkretnej lokalizacji badań, globalny wymiar kryzysu.
Wymiar czasowy	Szybki impuls do zbadania naglej sytuacji kryzysowej (ang. <i>rapid response</i>). Natychmiastowe rozpoczęcie badań, szybki czas reakcji, badania „na gorąco” (perspektywa krótkofalowa).	Sytuacja kryzysowa jest powolna, o nieostrych granicach i rytmie przebiegu. Wymaga planowania badań fazowych, stopniowych (perspektywa długofalowa).
Wymiar społeczny	Osoba prowadząca badania pozostaje blisko społeczności/ludzi w kryzysie, w bezpośrednim kontakcie z badanymi.	Osoba prowadząca badania pozostaje w dystansie fizycznym, w kontakcie zdalnym i/lub w reżimie sanitarnym z badanymi.
Wymiar badawczy	Głównie metody oparte na bezpośrednim kontakcie: studium przypadku, wywiady kwestionariuszowe, IDI, PAR, FGI, techniki obserwacyjne.	Metody badań zdalnych: wywiady online, ankiety CAWI, analiza danych zastanych.
Wymiar etyczny	Uprzywilejowana pozycja osoby prowadzącej badania względem osób badanych dotkniętych katastrofą.	Osoby prowadzące i biorące udział w badaniach mogą być w porównywalnej pozycji względem kryzysu. Szeroka skala powolnej katastrofy dotyka wszystkich.

Źródło: opracowanie własne.

Uznałyśmy, że rozważania nurtu *disaster research* są ciekawą ramą teoretyczną dla interpretacji zebranych przez nas danych. W pierwszej fazie pandemii osoby prowadzące badania społeczne i humanistyczne zostały postawione w sytuacji zupełnie dla nich nowej – wiele w trakcie realizowanego projektu, a inne z kolei na jego początku. Chciałyśmy dowiedzieć się, jakie były pierwsze reakcje badaczy i badaczek społecznych. Stworzyłyśmy formularz ankiety jakościowej, aby w jak najmniej interwencyjny sposób uchwycić doświadczenia środowiska badawczego. Na etapie interpretacji przeanalizowanych wcześniej danych zastanawiałyśmy się, jak bardzo ich sposób działania był podobny do osób zajmujących się badaniami katastrof (w ujęciu klasycznym, czyli szybkiego impulsu do badania nowej ekstremalnej sytuacji), a w jakim stopniu osoby badane przypuszczały, że mamy jednak do czynienia z sytuacją powolnej katastrofy i trzeba przygotować się na długofalowe obserwacje badawcze. A może z kolei myślały, że sytuacja, w której wszyscy się znaleźliśmy, będzie miała tylko charakter krótkiego epizodu i postanowiły ją przeczekać. Przeprowadzone badanie miało zatem na celu uchwycenie momentu zmiany w obszarze badań społecznych i humanistycznych, spowodowanej ogólnoswiatową, wielowymiarową katastrofą, czyli pandemią COVID-19.

Metodologia badania

Zrealizowane przez nas badanie miało charakter jakościowy i eksploracyjny. Wykorzystałyśmy metodę jakościowej ankiety internetowej (Braun i in. 2020). Postawiłyśmy sobie dwa główne pytania badawcze:

1. Jak osoby zajmujące się badaniami społecznymi i humanistycznymi odpowiadały na problemy metodologiczne i etyczne pojawiające się w ich projektach podczas pierwszej fali pandemii COVID-19 (działania/praktyki)?
2. Jak te osoby postrzegały metodologię i etykę badawczą podczas pierwszej fali pandemii COVID-19 (postrzeganie/ocena)?

Kwestionariusz ankiety stworzony w programie LimeSurvey składał się z metryczki i trzech pytań otwartych:

1. Jakie problemy związane z projektowaniem lub realizacją badań pojawiły się w Twojej pracy badawczej podczas pandemii COVID-19?
2. Jak pandemia COVID-19 wpłynęła na rozwiązania metodologiczno-etyczne w Twoich badaniach?
3. Jakie refleksje/przemyślenia związane z pracą badawczą towarzyszą Ci w tych okolicznościach?

Ankieta skierowana była do osób zajmujących się badaniami społecznymi i humanistycznymi z instytucji publicznych, prywatnych i pozarządowych. Tutaj analizujemy wypowiedzi osób, które prowadziły badania z ludźmi. Nieprobabilistyczny dobór próby obejmował: dobór celowy (osoby z nauk społecznych i humanistycznych maksymalnie zróżnicowane pod względem płci, etapu kariery naukowej i miejsca pracy), dobór oparty na kryterium dostępności i dobór przy wykorzystaniu metody kuli śnieżkowej (Babbie 2004: 205–206; por. Patton 2014: 405). Link do kwestionariusza

zamieściliśmy w mediach społecznościowych (Facebook, LinkedIn) oraz rozsyłałyśmy mailowo do instytucji i osób zajmujących się badaniami społecznymi i humanistycznymi, a także prosiłyśmy zaprzyjaźnionych badaczy i badaczki o pomoc w rozpowszechnianiu zaproszenia do udziału w badaniu.

Zdecydowałyśmy się na technikę ankiety jakościowej, gdyż pozwala ona w krótkim czasie zebrać częściowo pogłębione (bardziej niż w przypadku ankiety ilościowej) dane od zróżnicowanej populacji w sposób, który nie obciąża nadmiernie badanych (niewiele pytań) i nie naraża ich na ryzyko krzywdy (zakażenia COVID-19; inna technika badawcza mogłaby znacznie bardziej ingerować w dobrostan osób badanych, a tego chcieliśmy uniknąć). Wybór techniki badawczej w warunkach pierwszej fali pandemii był podyktowany także ograniczoną możliwością przeprowadzenia wstępnych badań jakościowych za pomocą innych technik badawczych. Wartość ankiety jakościowej jako techniki badawczej (nie negując jej ograniczeń i mankamentów) widzimy w tym, że pozwoliła nam ona szybko zebrać dane w warunkach rozpoczynającego się kryzysu społecznego (w duchu „socjologii gorącej”). Z perspektywy czasu wiadomo, że pierwsza fala pandemii okazała się istotna i znacząco różna od dalszych faz. Co więcej, w naszej ocenie niewłaściwe byłoby zastosowanie wówczas techniki ankiety ilościowej, gdyż wysoko standaryzowane techniki ankietowe stosuje się raczej do badania rzeczywistości społecznej, która jest już na tyle rozpoznana, że jesteśmy w stanie stworzyć zestaw zamkniętych pytań ankietowych z wyczerpującą kafeletką odpowiedzi. W pierwszej fali pandemii sytuacja była nierozpoznana, trudna do przewidzenia zarówno w sferze prywatnej, jak i zawodowej³.

Badania realizowane były między 21 kwietnia a 30 maja 2020 roku, podczas pierwszej fali pandemii w Polsce. Kwestionariusz wypełniły 193 osoby – 109 kobiet i 81 mężczyzn (3 osoby nie udzieliły odpowiedzi na pytanie o płeć). Większość badanych pracowała w instytucjach publicznych ($N = 157$) i/lub prywatnych ($N = 132$), zarówno na stanowiskach kierowniczych, jak i członków i członkiń zespołów badawczych. W próbie przeważały osoby ze stopniem doktora ($N = 76$) oraz z habilitacją ($N = 42$); osób na wczesnym etapie kariery naukowej (doktoranci i doktorantki, asystenci i asystentki) było 24. Ponad połowa uczestników i uczestniczek ankiety ($N = 106$) realizowała badania statutowe (finansowane ze środków uczelni), 72 osoby wskazały granty jako źródło finansowania swoich badań, 60 osób prowadziło badania ze środków własnych (samofinansowanie), 23 osoby realizowały badania komercyjne. Wśród badanych znalazło się 147 osób z nauk społecznych i 83 z nauk humanistycznych⁴.

3 Warto też wspomnieć, że w literaturze metodologicznej dotyczącej badań ilościowych wskazuje się na coraz większą wartość pytań otwartych nawet w wystandaryzowanych kwestionariuszach. Dają one lepszy wgląd w intencje badanych osób i umożliwiają prześledzenia procesów myślowych, jakie doprowadziły respondenta/respondentkę do udzielenia odpowiedzi (np. O’Cathain, Thomas 2004; Singer, Couper 2017; Neuert i in. 2021).

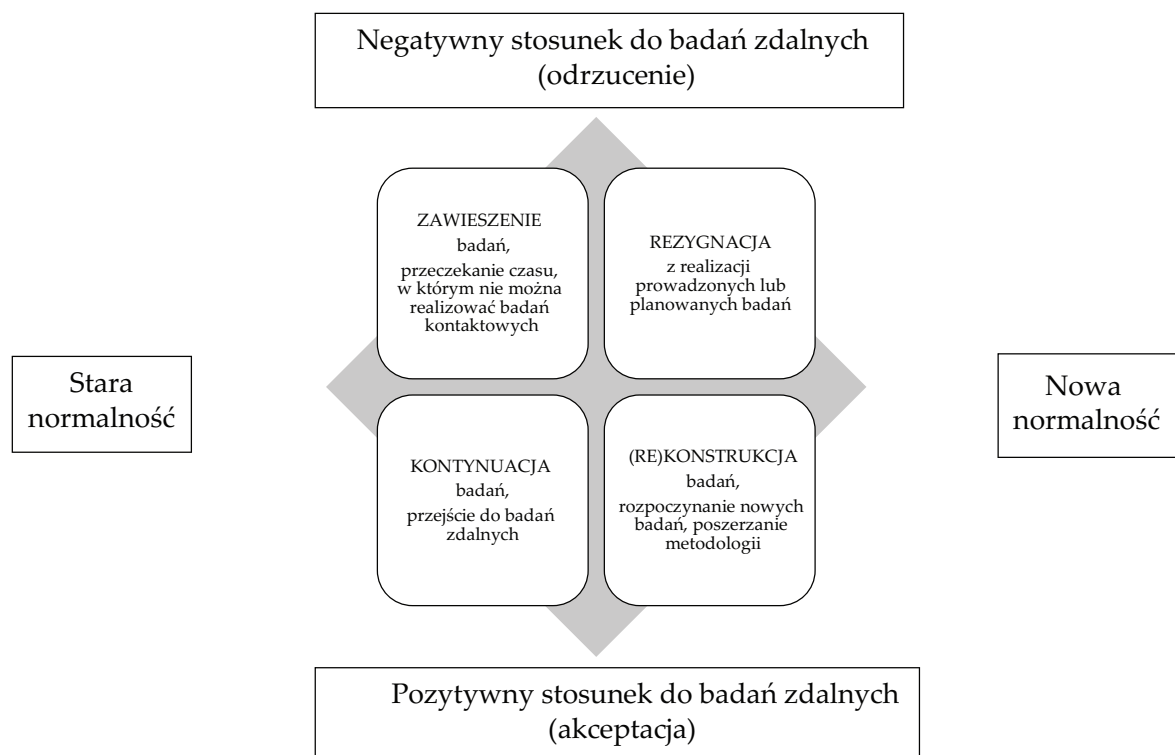
4 Pytania o płeć, dyscyplinę i etap kariery naukowej były otwarte, o miejsce pracy i źródło finansowania badań zamknięte wielokrotnego wyboru.

Analiza danych miała charakter indukcyjny⁵ i była dwuetapowa. Na początku wyróżniłyśmy dwie główne zmienne różnicujące podejście badanych do realizacji badań w pandemii:

- 1) stosunek do badań zdalnych – uczestnicy i uczestniczki ankiety deklarowali negatywny lub pozytywny stosunek do metod badań zdalnych (online i/lub telefonicznych) i odrzucali bądź akceptowali możliwość prowadzenia badań w sposób zapośredniczony technologicznie;
- 2) opinia badanych na temat wpływu pandemii na rzeczywistość badawczą – na jednym krańcu znalazło się stanowisko, które mówiło, że pandemia jest sytuacją przejściową i za jakiś czas minie, co umożliwi powrót do prowadzenia badań w normalnym trybie, natomiast przeciwne stanowisko skoncentrowane było na podkreślaniu spowodowanej pandemią nieuchronnej i trwałej zmiany warunków pracy badawczej, która wytworzy nową normalność.

Kolejny krok polegał na skrzyżowaniu tych zmiennych i stworzeniu typologii, która obejmuje cztery strategie badawcze w pandemii: rezygnację, zawieszenie, kontynuację i (re)konstrukcję.

Schemat 1. Typologia strategii badawczych w pandemii

Źródło: opracowanie własne.

W drugiej fazie przeprowadziłyśmy analizę treści opartą na kondensacji i interpretacji sensów (Kvale 2012: 171–178). Najpierw skategoryzowałyśmy zebrany materiał według czterech typów strategii badawczych (rezygnacja, zawieszenie, kontynuacja, (re)konstrukcja), następnie szukałyśmy właściwości

5 Na tym etapie nie korzystałyśmy z ramy teoretycznej *disaster research*.

każdego z typów. Dotyczyły one zarówno uzasadnień podjętych decyzji, jak i opisu podejmowanych praktyk. Dlatego, choć wszystkie typy uporządkowane są według osi „stosunek do badań zdalnych” i „stara/nowa normalność”, szczegółowe opisy typów się różnią.

Jednostką analizy w naszych badaniach był projekt badawczy (opis projektu badawczego prowadzonego w czasie pandemii), a nie osoba uczestnicząca w naszych badaniach (całościowa postawa danej osoby prowadzącej różne projekty). Czasami bowiem jedna osoba umieszczała w ankiecie kilka przykładów realizowanych przez siebie badań i wskazywała różne strategie badawcze przyjęte w poszczególnych projektach.

Początkowo planowaliśmy ograniczyć zakres tematyczny tego artykułu tylko do opisu strategii badawczych, bez uwzględniania kwestii etycznych szczegółowo omówionych w oddzielnej publikacji (Surmiak, Bielska, Kalinowska 2022). W toku analizy okazało się jednak, że decyzje metodologiczne, metodyczne i etyczne w badaniach społecznych podczas kryzysu pandemicznego są ze sobą ściśle związane i nie dało się tych ostatnich wykluczyć z procesu analizy i interpretacji danych. Podobną strategię spójnego, jednoczesnego rozwijania refleksji metodologicznych i etycznych przyjmują w swoich projektach badacze z nurtu *disaster research*. Nasze ustalenia badawcze podkreślają nierozłączność kwestii metodologicznych i etycznych w badaniach podczas pandemii, co nawiązuje do przywołanego w poprzednim rozdziale pojęcia *methics* zaproponowanego przez Van Brown (2020).

Strategie badawcze w pandemii

W tym podrozdziale szczegółowo opisujemy cztery typy strategii badawczych wyróżnione na podstawie analizy indukcyjnej. Na końcu opisu każdego typu odnosimy się też do porównania badań z nurtu *disaster research* i *slow disaster research*.

Rezygnacja

Pierwszą strategią podejmowaną przez badaczy i badaczki w pandemii była rezygnacja z realizacji prowadzonych lub planowanych badań na różnych etapach: większość została przerwana w fazie terenowej, inne na etapie analizy, jeszcze inne projekty nie mogły się rozpocząć w warunkach pandemicznych. Ten typ podejścia charakteryzował się negatywnym stosunkiem do badań zdalnych (odrzuconiem) i przekonaniem, że po pandemii będziemy mieć do czynienia z zupełnie nową rzeczywistością badawczą. Osoby badane podawały trzy typy argumentów przemawiających za rezygnacją z badań. Pierwszy dotyczył trudności logistyczno-finansowych, związanych przede wszystkim z brakiem fizycznych możliwości prowadzenia badań wymagających przemieszczania się, wyjazdów zagranicznych, pobytów w instytucjach zamkniętych na czas lockdownu bądź wymagających dostępu do źródeł kultury materialnej, jak w poniższych przykładach:

Ze względu na zamknięcie szkół oraz brak możliwości organizacji spotkań warsztatowych badania nie mogły być kontynuowane (K/dr/P/103)⁶.

W związku z zamknięciem granic nie jestem w stanie prowadzić badań terenowych (K/dr/A/447).

Uniemożliwienie wyjazdów zagranicznych w celu kwerendy i badań związanych z wystawami czasowymi i kolekcjami stałymi w placówkach muzealnych i galeriach (K/prof./K/312).

Dla niektórych istotnym powodem rezygnacji z badań okazała się utrata finansowania. Ten problem dotyczył szczególnie osób prowadzących badania rynkowe i osób realizujących badania na zlecenie instytucji prywatnych, publicznych i trzeciosektorowych. Zwracały one uwagę, że w wyniku pogarszającej się sytuacji ekonomicznej „zlecniodawcy wycofują się z finansowania badań” (K/mgr/A/186). Niektóre osoby dzieliły się swoimi diagnozami dotyczącymi przyszłej sytuacji na rynku badań:

Obawiam się, że klienci ograniczą budżety badawcze (K/bd/R/194).

Budżety komercyjne nie wrócą po pandemii. Będą upadki firm. Nie wszystko da się przenieść na online (M/mgr/R/179).

Mam wrażenie, że pandemia jest kolejnym już gwoździem do trumny dla dużych, drogich badań ilościowych robionych metodą *face-to-face*. Poza, niestety, sektorem *public*, nikt już niedługo nie będzie zamawiał takich badań (M/bd/R/370).

Argument metodologiczno-etyczny dotyczył niemożliwości zastąpienia pewnych metod badań kontaktowych przez metody zdalne, co wiązało się z deklarowanym brakiem zaufania do tych ostatnich. Ten powód rezygnacji był przytaczany przede wszystkim przez osoby pracujące na podstawie metodologii jakościowych, szczególnie etnograficznych i obserwacyjnych, oraz przez osoby realizujące badania w grupach niedostępnych w trybie zdalnym, wykluczonych cyfrowo albo szczególnie wrażliwych. Dzieliły się one wątpliwościami metodologicznymi i etycznymi, które według nich dyskwalifikowały wykorzystanie metod i technik badań zdalnych w ich projektach i prowadziły do przerwania badań:

Niestety, pewnych działań nie można w ten sposób przeprowadzić: w szczególności niemożliwe są obserwacje uczestniczące (K/dr/A/31).

6 Oznaczenia cytatów zawierają informacje o płci osoby badanej (M – mężczyzna, K – kobieta), stopniu naukowym (prof. – profesura zwyczajna i habilitacja, dr – doktorat, mgr – magisterium), reprezentowanej dyscyplinie naukowej (A – antropologia, etnologia, E – ekonomia, zarządzanie, F – filozofia, K – studia kulturowe, nauki o kulturze i religii, nauki o sztuce, P – pedagogika, PS – psychologia, R – badania rynku, badania na zlecenie, S – socjologia, polityka społeczna). Symbol „bd” oznacza brak danych. Numer to numer osoby badanej przypisany przez system LimeSurvey – może być wyższy niż 193, gdyż system oznaczał też ankiety nierozpoczęte i nieukończone (łącznie zarejestrowano 569 „kliknięć” w ankietę). W cytatach poprawiliśmy błędy interpunkcyjne i literówki.

Część badań w ogóle nie wchodzi w rachubę, na przykład badania percepcji, wymagające założenia przez osoby badane aparatury pomiarowej (którą chwilę wcześniej miał na sobie ktoś inny) (M/dr/K/454).

Po trzecie, osoby, które w momencie nastania pandemii ostatecznie zakończyły badania, motywowały swoje decyzje zmianami rzeczywistości społecznej, które spowodowały zniknięcie przedmiotu ich badań, spadek wartości lub dezaktualizację danych zgromadzonych przed pandemią, a także przewartościowanie w obrębie studiowanej tematyki, wymagające zmiany celów badawczych. Tak pisały o przeszkodach napotkanych w prowadzeniu badań:

Zniknął przedmiot moich badań. Prowadzę badania nad odbiorem imprez masowych. Wszystkie te wydarzenia zostały odwołane (X/x/A/508)⁷.

Utrata niektórych możliwości badawczych z uwagi na odwołane bądź przełożone w czasie wydarzenia (K/prof./K/312).

Dezaktualizacja założeń badań na skutek radykalnej zmiany zachowań ludzkich w efekcie pandemii. [...] Dezaktualizacja mnóstwa ustaleń literaturowych z wcześniejszych badań z dnia na dzień (M/dr/S/108).

Zmiana sytuacji dotyczącej badanego fenomenu, pytanie o aktualność danych zebranych [przed – przyp. autorek] pandemią (M/dr/S/39).

Decyzja o rezygnacji z badań wiązała się z jednej strony z uznaniem nagłego, lecz zarazem długotrwałego wymiaru pandemii COVID-19, która doprowadziła do radykalnych zmian życia społecznego i warunków pracy zawodowej badaczy i badaczek. Diagnoza sytuacji sformułowana przez osoby, które przyjmowały tę strategię, była zatem bliska rozpoznaniom osób prowadzących badania powolnych katastrof (Knowles, Neal 2021). Jednak z drugiej strony wycofanie z prowadzenia badań podczas pierwszej fali pandemii oznacza odrzucenie kluczowej w nurcie *disaster research* dyrektywy szybkiej odpowiedzi badawczej w kryzysowych sytuacjach (Steherenberger 2020). „Odwrócenie wzroku” od katastrofy można uznać za bierną reakcję części środowiska badawczego w początkowej, zaskakującej, najbardziej niepewnej fali globalnego kryzysu. Rezygnacja z prowadzonych dotychczas badań może być także elementem przygotowawczym, zapowiadającym kolejne fazy reakcji badawczej na długofalowy kryzys pandemiczny (Neal 1997). Nie sposób jednak tego stwierdzić bez przeprowadzenia kolejnych badań wśród badaczy i badaczek wraz z rozwojem sytuacji kryzysowej.

W wymiarach społecznym, geograficznym i badawczym typ *rezygnacja*, wyłoniony na podstawie analizy indukcyjnej, nie wpisuje się w przedstawiony w tabeli 1 podział teoretyczny na badania

⁷ W przypadku niektórych cytatów nie umieszczaliśmy danych o płci i etapie kariery naukowej osób badanych. Dotyczyło to cytatów, w których podana jest dokładna tematyka badawcza. Ujawnienie wspomnianych danych mogłoby uniemożliwić zachowanie poufności w badaniu.

z nurtów *disaster research* i *slow disaster research*. W przypadku wymiaru czasowego możemy mówić o rozważaniach bliższych nurtowi powolnych katastrof, a w przypadku wymiaru etycznego o rozważaniach powiązanych z oboma nurtami badań.

Zawieszenie

Drugą strategią było tymczasowe przerwanie badań w oczekiwaniu na powrót możliwości prowadzenia badań kontaktowych i organizacji wyjazdów badawczych. Kategorie organizujące strategię zawieszenia badań to z jednej strony, podobnie jak w przypadku rezygnacji, odrzucenie metod badań zdalnych jako nieakceptowalnej alternatywy dla badań w bezpośrednim kontakcie, z drugiej zaś przeświadczenie, że pandemia jest chwilowa, a po niej nastąpi „powrót do normalności” (M/dr/S&R/119), a więc badania zawieszono będą tylko „na jakiś czas” (K/dr/S/50):

Zrezygnowałam na razie z prób badań w grupach, z którymi metodologicznie nie ma możliwości przeprowadzenia badań online (K/dr/A/31).

Badania zostały wstrzymane z powodu niemożności kontaktu z innymi osobami – chętnymi do wzięcia udziału (K/mgr/PS/82).

Prowadzę badania z dziećmi, ze względu na uniemożliwiony kontakt twarzą w twarz musiałam je zawiesić (K/mgr/S&A/147).

Uznaliśmy, że nie możemy w ten sposób badać dzieci we wrażliwych tematach, więc na razie wstrzymaliśmy te badania, które wymagały wywiadów z dziećmi (K/mgr/S/507).

Osoby, które wstrzymały badania na czas pandemii, zdradzały, że towarzyszyło im poczucie niepewności i życia „w zawieszeniu” (M/prof./K/285), gdyż powrót do aktywności badawczej przesunął się „na nieokreślony termin” (M/mgr/S&R/113). Jednak ich reakcja na tę sytuację rzadko wiązała się z pasywną postawą, jak w przypadku badaczki społecznej, która przyznała: „jestem w zastoju, nie wiem, co zrobić” (K/mgr/bd⁸/105). Część osób wykorzystała ten czas na renegotjowanie harmonogramów i budżetów badań oraz aplikowanie do instytucji grantodawczych o przedłużenie czasu trwania projektów:

W jednym z projektów trwają negocjacje z partnerami, czy możliwe będzie przedłużenie projektu (K/prof./A/160).

Póki co przesunięcie planu badawczego, ale niewykluczona jest również konieczność zmniejszenia założonej wcześniej liczby osób badanych (K/mgr/PS/82).

8 „Nauki społeczne”.

Niektóre osoby zajęły się przygotowaniem alternatywnego planu działania na wypadek, gdyby pandemia się przedłużyła. Rozwazały one zmianę strategii na kontynuację badań przy użyciu metod zdalnych, poszukiwanie nowych, bardziej adekwatnych metod badawczych albo rezygnację z badań. Jeden z zespołów zdecydował się na:

[...] przygotowanie „planu B”, zakładającego, że dalsze opóźnianie badań terenowych nie będzie możliwe i że to, co planowaliśmy realizować narzędziami etnograficznymi, będziemy robić zdalnie, za pośrednictwem platform internetowych (M/prof./K/287).

Część osób, które deklarowały „porzucenie empirii na jakiś czas” (K/dr/S/50), okres pandemii poświęciła na czynności badawcze, które nie wymagały pracy terenowej, takie jak przegląd literatury lub analiza źródeł dostępnych w sieci, jak w wypowiedzi jednej z uczestniczek badania:

Zawiesiłam badania. Zajęłam się przeglądem literatury. Uznałam, że badania jakościowe – wywiady nie są możliwe w tych warunkach (K/prof./S/53).

Jeszcze inne osoby zajęły się realizacją niebadawczych aktywności związanych z etatem naukowym, jak dydaktyka czy popularyzacja wyników badań:

Zawieszono zostały nowe pomysły badawcze, realizuję tylko to, co konieczne (dydaktyka, kwestie organizacyjne uczelni) (K/prof./P/463).

Wielu badaczy – i ja wśród nich – powinno odłożyć swoje bieżące badania na rzecz wzmożonej aktywności w mediach, by dzielić się swoim wykształceniem i wiedzą z innymi oraz współtworzyć medialną rzeczywistość (M/dr/K/421).

Zawieszenie prowadzenia badań wydaje się nie mieć punktów stycznych z nurtem *disaster research* w prawie żadnym z analizowanych wymiarów, jest to bowiem strategia, która polega na „zamrożeniu” aktywności badawczych na czas trwania katastrofy. Nikt tu nie dostrzega okazji do zbadania unikalnych warunków przebiegu obecnego kryzysu ani nie przejawia zainteresowania uchwyceniem zmian społecznych w pandemii. Warto jednak zwrócić uwagę na wspólne z badaczami i badaczkami katastrof refleksje etyczne związane z pytaniami, czy warto i kiedy warto podejmować badania podczas sytuacji kryzysowych (Van Brown 2020). Strategii zawieszania badań na początku pandemii towarzyszyły rozważania na temat tego, jak ważne jest aktualnie prowadzenie badań, czy może warto zająć się innymi aktywnościami związanymi z rolami społecznymi naukowców i naukowiec.

Kontynuacja

Trzecia strategia zastosowana przez badaczy i badaczki to zastąpienie badań kontaktowych formą zdalną, realizowaną przez platformy online (na przykład Zoom, MS Teams) lub telefon. Ten typ podejścia charakteryzował się pozytywnym stosunkiem do badań zdalnych (akceptacją) i przekonaniem

o powrocie do starej normalności badawczej. Wiele osób uważało zmianę formy badań na zdalną za przykrą konieczność, czego przykładem są wypowiedzi typu: „jestem zmuszona zbierać dane przez internet” (K/dr/PS/22), „sytuacja epidemiczna zmusiła nas do ich realizacji poprzez rozmowę telefoniczną” (K/dr/S&F/87). Tylko niektóre używały neutralnych sformułowań, jak na przykład „przejsie na rozmowy telefoniczne/skype’owe” (K/mgr/S/74).

Zdecydowana większość ankietowanych uważała, że zmiana formy badań z kontaktowej na zdalną miała konsekwencje metodologiczne, etyczne, emocjonalne oraz techniczno-organizacyjne, a zarazem dotyczyła zarówno badań, osób w nich uczestniczących, jak i samych badaczy i badaczek. Jedynie nieliczne osoby twierdziły, że narzędzia elektroniczne można było zastosować niezależnie od wybranej metody i techniki badań, bez żadnych skutków. Przykładem jest następująca wypowiedź: „Jak człowiek już przywyknie, to praktycznie wszystko można przeprowadzić »bezkontaktowo«” (M/dr/R/180).

Osoby uczestniczące w naszych badaniach dostrzegały zarówno zalety, jak i wady wynikające ze zmiany sposobu realizacji badań. Zasadniczo koncentrowały się na negatywnych aspektach badań ilościowych i jakościowych prowadzonych online lub telefonicznie. Najwięcej uwagi przywiązywały przy tym do kwestii metodologiczno-etycznych i to na ich omówieniu skupimy się w dalszej części tekstu.

W przypadku badań ilościowych osoby badane wskazywały, że zmiana formy papierowej na elektroniczną obniża rzetelność wyników badań. Na przykład jedna z badaczek zauważyła:

Badania należy przenieść do internetu, doskonale jednak wiemy, że ten sposób prowadzenia badań nie jest do końca rzetelny w naukach społecznych. Dodatkowo daje mało miarodajne wyniki, jeżeli zakładamy, że większość zmiennych psychologicznych ma rozkład normalny, tak w badaniach przez internet często wychodzi rozkład U-kształtny. Dobór losowy też przestaje być zachowany (K/mgr/PS/14).

Zacytowaną wypowiedź można powiązać z opinią innej osoby, że ankieta online nie jest wiarygodna, ponieważ nie daje pewności ani możliwości sprawdzenia, czy osoba ją wypełniająca spełnia kryteria rekrutacji do badań. W obu przypadkach zachwianiu ulega zaufanie do trafności wyników takich badań. Część osób badanych zwróciła także uwagę na niskie zainteresowanie wypełnianiem ankiet internetowych przez potencjalnych uczestników i uczestniczki badań. Jak stwierdziła jedna z osób badanych: „odbija się to na jakości wniosków” (M/mgr/S/205). Warto przy tym podkreślić, że nie wszystkie osoby miały problem z rekrutacją. Niektóre badania cieszyły się dużą popularnością wśród potencjalnych uczestników i uczestniczek, jak na przykład badania ankietowe dotyczące edukacji zdalnej przeprowadzone na początku pandemii COVID-19.

Osoby piszące o metodologicznych skutkach przeniesienia jakościowych badań kontaktowych do sfery zdalnej zauważyły – podobnie jak w przypadku badań ilościowych – że ma to negatywne

konsekwencje dla doboru próby i rekrutacji do badań. Na przykład jedna z osób ankietowanych stwierdziła: „nie każdy ma taką możliwość, aby komunikować się zdalnie” (M/prof./S/139). Inaczej niż w badaniach ilościowych nie chodziło tu o zachwianie reprezentatywności próby, ale o ryzyko ograniczenia i ukierunkowania doboru uczestników i uczestniczek badań tylko do tych osób, które mają odpowiednie zaplecze technologiczne i warunki do udziału w badaniach. Według części naszych badanych problem polegał także na dużym odsetku odmów udziału w badaniach jakościowych online. Jak stwierdziła jedna z ankietowanych: „wywiady pogłębione przez telefon są możliwe, ale zdecydowanie łatwiej respondentowi nie zgodzić się na badanie” (K/mgr/S/74). Niektóre osoby tłumaczyły zwiększenie niechęci do udziału w badaniach sytuacją kryzysu wywołanego przez COVID-19:

Czas tzw. lockdownu znacznie rozregulował budżety czasu badanych. Wiele osób, nawet pracujących zdalnie, ma o wiele mniej czasu, choćby ze względu na konieczność równoczesnej opieki nad dzieckiem (M/dr/S/284).

Badacze i badaczki jako przyczynę odmów udziału w badaniach wymieniali także zmęczenie komunikacją online, wynikające z jej powszechności podczas pandemii. Niemniej jednak, podobnie jak w przypadku badań ilościowych prowadzonych zdalnie, niektóre badania jakościowe online spotkały się z dużym zainteresowaniem potencjalnych uczestników i uczestniczek, czego przykładem jest następująca wypowiedź:

Co więcej – nie mam problemu z pozyskaniem rozmówców, wręcz przeciwnie: ci, którzy do tej pory nie mieli czasu na spotkanie, znajdują czas na rozmowę zdalną; ci, którzy nie chcieli rozmawiać o swoim doświadczeniu, sami się do mnie zgłaszają z taką potrzebą. Być może sytuacja izolacji zachęca do podróży w głąb siebie, a brak kontaktu z ludźmi – do szukania możliwości spotkania i rozmawiania o przeżyciach, nawet online (K/dr/K/380).

Autorka zacytowanej wypowiedzi sugeruje, że udział w badaniach w trakcie pandemii może mieć efekt quasi-terapeutyczny, a więc nie tylko nie ograniczać próby badawczej, ale również przynosić pozytywne konsekwencje etyczne. Inne osoby, które zdecydowały się kontynuować badania, także podkreślały niekiedy etyczność takiego postępowania (nawet pomimo trudności metodologicznych) związaną między innymi z „dawaniem głosu” uczestnikom i uczestniczkom badań czy – w przypadku grup marginalizowanych społecznie – zapobieganiem ich dalszej marginalizacji i izolacji.

Część badanych wskazywała jeszcze jedną negatywną konsekwencję przeniesienia jakościowych badań kontaktowych do sfery zdalnej – obniżenie jakości zebranych w ten sposób danych. Badacze i badaczki dostrzegali wiele powodów takiej sytuacji. W przypadku badań indywidualnych wiązało się to przede wszystkim z trudnościami w nawiązaniu porozumienia i głębszej relacji, czego przykładem jest następująca wypowiedź: „Forma online niestety nie zapewnia zbudowania takiej relacji z badanymi jak kontakt osobisty” (K/dr/S/50). Wypowiedzi naszych respondentów i respondentek sugerują, że chodzi o dystans fizyczny i ograniczenia komunikacyjne związane z wykorzystaniem narzędzi elektronicznych. Na przykład w rozmowie telefonicznej nie widać osoby, z którą rozmawiamy,

trudno zatem rozpoznać komunikaty niewerbalne. Ponadto fizyczne oddalenie może negatywnie wpływać na zaufanie. Jedna z respondentek napisała:

Zainstalowanie aplikacji nagrywania rozmów przez telefon – niepewność w głosie rozmówców po poinformowaniu ich, że rozmowa jest nagrywana oraz wyraźnie zwiększony dystans, co zdecydowanie obniża wartość wywiadów (K/mgr/P/494).

Niektóre osoby łączyły trudności w nawiązaniu relacji z uczestnikami i uczestniczkami badań z sytuacją pandemii i stresem, jaki powoduje:

Wywiady osobiste wykonywane przez telefon to jakaś masakra metodologiczna. Nie tylko z powodu kiepskiego kontaktu, ale także dlatego, że ludzie myślą o czym innym, dzieci im wchodzą na głowę, a emocje są minorowe z powodu niepewnej przyszłości (K/mgr/PS&E/77).

Na wymienione trudności nakładały się niekiedy kłopoty techniczne z jakością połączenia internetowego, które dodatkowo utrudniały płynność komunikacji i nawiązanie nici porozumienia. Dla części osób badanych powodowało to negatywne konsekwencje w sferze etyki badań, gdyż obniżyło standardy etyczne, takie jak choćby zapewnienie komfortu udziału w badaniu. Dla innych jednak prowadziło do większej demokratyzacji badań, gdyż obie strony kontaktu ponosiły podobne koszty i zmagaly się z podobnymi problemami (Surmiak, Bielska, Kalinowska 2022). Poza tym osoby badane łączyły obniżenie jakości zebranych danych z rezygnacją z pewnych form pozyskiwania informacji, jak w przypadku obserwacji miejsca czyjegoś zamieszkania podczas wywiadu. W przypadku wywiadów grupowych online czynnikiem obniżającym jakość danych okazały się problemy moderowania grupy, szczególnie gdy występowały zakłócenia techniczne. Warto jednak nadmienić, że pojawiały się nieliczne głosy przeciwne, czyli podkreślające wysoką jakość danych pozyskiwanych zdalnie i większy komfort udziału w takich badaniach w porównaniu do badań prowadzonych kontaktowo. Przykładami są następujące wypowiedzi:

Rozmowy są bardziej intymne, bezpośrednie, jakby paradoksalnie fizyczny kontakt w spotkaniach „na żywo” był pewnego rodzaju barierą przed otwartością (K/dr/K/380).

Nieco trudniej nawiązać relacje, ale potem badani skłonni są powiedzieć dużo więcej niż „normalnie” (wpływ badacza?) – aczkolwiek nie zawsze te najbardziej szczerze fragmenty można wykorzystać... (K/mgr/S/74).

Strategia polegająca na kontynuacji badań w sposób zdalny w pewnych aspektach bliska jest zarówno klasycznemu nurtowi *disaster research*, jak i podejściu *slow disaster research*. Z pierwszym ujęciem łączy ją szybka i dostosowana do okoliczności odpowiedź na sytuację kryzysową (wymiar czasowy). Przejście na formę zdalną zapewnia z kolei dopuszczany przez *slow disaster research* dystans fizyczny, społeczny, a nierzadko także geograficzny (wymiar geograficzny, społeczny i badawczy). Jednocześnie, w odróżnieniu od osób prowadzących badania w nurcie *disaster research*, osoby wybierające

opisaną strategię traktowały ją często jako „mniejsze zło” od rezygnacji z badań, a nie jako właściwą i korzystną formę ich prowadzenia.

(Re)konstrukcja

Czwarta strategia zastosowana przez badanych to rekonstrukcja badań. Tutaj znalazły się osoby mające raczej pozytywny stosunek do badań zdalnych (akceptujące je) i do tego przekonane, że pandemia tworzy nową normalność badawczą, do której trzeba się dostosować. Osoby, które wzięły udział w naszych badaniach, albo planowały/decydowały się na zmiany w obecnie prowadzonych projektach, inne niż zdalna forma ich prowadzenia (poszerzanie metodologii), albo rozpoczynały zupełnie nowe projekty (rozpoczynanie nowych badań).

W tym pierwszym przypadku dokonywano zmian na różnych etapach badania. W wersji najbardziej „zaawansowanej” zmieniano temat i cel badania lub widziano konieczność przeprojektowania całego badania. Pandemia albo znacząco zmieniała podstawowe założenia badania, albo czyniła realizację badań niemożliwą:

[Pandemia – przyp. auterek] może mieć taki wpływ w przyszłości, jeśli zamiast pisać o imprezach masowych, będę pisać o „tęsknocie” za nimi. Istnieje bowiem szansa, że nie wrócą one w najbliższej przyszłości. Wówczas COVID-19 stanie się sprawczym elementem badań (X/x/A/508).

Pandemia wywołała potrzebę przeprojektowania badań, ponieważ uzyskane dotychczas dane zostały zdezaktualizowane, bo dotyczyły środowiska szkolnego z czasów przed pandemią (K/dr/P/103).

Powiązany wątkiem było włączenie pandemii jako zmiennej do projektu badania. Osoby badane zauważały, że pandemia wpływa na tematykę ich badań i próbowały tę zmianę jakoś uchwycić:

Ponadto projekt, którego jestem częścią, ma zamiar prowadzić badania nad animacją kultury, w związku z epidemią będziemy zmieniać nieco badania, żeby pokazać, jak kryzys wpłynął na animację kultury na wsiach (X/x/K/335).

W wypadku wszystkich prowadzonych lub monitorowanych przeze mnie badań dodaję dane związane z epidemią (K/dr/S/45).

Niektóre osoby miały jednocześnie świadomość trudności tego zadania, czego przykładem jest poniższa wypowiedź jednej z badaczek edukacji i kultury:

Prowadzenie badań w trakcie kryzysu i budzących się zmian jest dużą pokusą, aby obserwować owe unikalne wydarzenia i procesy. Jednak socjolog ma za zadanie poszukiwanie pewnych cech wspólnych, trwałych, postaw, zależności, a te w czasach kryzysowych trudne są do uchwycenia

oraz stanowią niebezpieczeństwo nadania otrzymanym wynikom i interpretacjom charakteru uogólniającego, trwałej prawidłowości. [...] Kryzys może ewokować coś, co jest ukryte, ale też prowokować praktyki nietypowe – badaczowi może być trudno odróżnić jedno od drugiego, może wyciągać pochopne wnioski, błędnie interpretować je (K/dr/S/172).

Zmiany w metodologii, inne niż przejście na badania zdalne, przyjmowały cztery formy. Pierwsza polegała na tym, że osoby badane planowały lub decydowały się na zmianę doboru próby, na przykład zmniejszenie próby, zmianę z reprezentatywnej na celową czy z doboru losowego na dobór na zasadzie dostępności. Druga forma to zmiana typu badań, na przykład z jakościowych na ilościowe czy z ilościowych na mieszane. Trzecia dotyczyła zmiany lub dodania techniki i/lub metody, na przykład dodania modułu badań jakościowych, przejścia z IDI na FGI, z IDI na ankietę jakościową czy przejścia do analizy danych zastanych. Czwarty sposób to zmiana lub dodanie narzędzi badawczych.

Pracuję metodologią głównie jakościową – to jest często obserwacja uczestnicząca, szeregi wywiadów osobistych, warsztaty, grupy projektowe. To jest zupełnie niemożliwe teraz. To naprawdę ciężko przełożyć na zdalne spotkanie. [...] Będę chyba musiała zacząć z ankietami z pytaniami zamkniętymi, ale przy tego typu tematyce badań będzie to szalenie trudne i nie wiem, czy korzystne z punktu widzenia metodyki (K/dr/E/236).

Jednocześnie mamy świadomość, że realizowane dotąd ankietowe badania ilościowe na próbach reprezentatywnych typu CAPI będą trudne albo niemożliwe do realizacji w 2020 roku. [...] Jesteśmy w trakcie rozważania innych rozwiązań, wprowadzenia prób celowych, przeprowadzenia badania jakościowego (K/dr/S/172).

W jednym przypadku osoby realizujące badanie zdecydowały się na publikowanie raportów częściowych, by ich osoby badane mogły na bieżąco zapoznawać się z wynikami analiz:

Poza tym sytuacja związana z pandemią jest sytuacją trudną, więc mam poczucie, że kwestionariusze mają charakter bardziej podzielenia się doświadczeniem niż opinią. Dlatego regularnie publikujemy wycinki z badań, aby dzielić się z naszymi respondentami wynikami (K/mgr/A/167).

Drugą formą rekonstrukcji było rozpoczynanie nowych badań, czyli wykonanie lub plany wykonania badań różnych aspektów życia społecznego w pandemii. Wśród opisywanych przez badaczki i badaczy projektów znalazły się studia dotyczące sytuacji nauczycielek i nauczycieli, pomagania, edukacji zdalnej, wpływu kryzysu na rynek pracy, przekazów medialnych, doświadczenia pandemii czy doświadczeń uczestnictwa w badaniach zdalnych wśród własnych badanych udzielających wywiadów biograficznych online:

Natomiast obecną sytuację potraktowałem nie jako problem, ale jako okazję do zbadania procesów dziejących się w tym szczególnym czasie. Zdecydowałem się na trzy badania (CAWI) dotyczące zachowań ludzi w pierwszym tygodniu pandemii, pomagania oraz edukacji zdalnej. Wyszło mi świetnie, bo miałem dużo ankiet: >3700, >1700, a w badaniu o edukacji 8250. [...] Podsumowując – nie patrzę na COVID-19 jako problem, ale jako na wyjątkową okazję do prowadzenia badań – być może jedną na całe życie. [...] Zdecydowałem się na ankiety internetowe. [...] Szukam nowych wyzwań. :) (X/x/S/289).

Po pierwszym tygodniu rozmów zrozumiałam, że prowadzone badanie warto uzupełnić o znaczącą kwestię – wrażenia rozmówców z przebiegu wywiadu. Jak zaznaczyłam, wywiadów biograficznych zwykle nie prowadzi się online. Co oczywiste, zwykle też nie prowadzi się ich w czasach pandemii. Doszłam do wniosku, że niezwykle ważne byłoby spytanie o to doświadczenie. Przygotowałam jakościową ankietę, całkowicie anonimową (co oznaczało, że również ja nie wiedziałam, kto z rozmówców ją wypełnił), zawierającą 5 otwartych pytań (K/mgr/S&A/95).

Typ *(re)konstrukcja* w wymiarze czasowym i etycznym bliższy jest badaniom z nurtu *disaster research*. W odpowiedziach osób badanych dało się zauważyć potrzebę szybkiej reakcji na zmieniającą się rzeczywistość, a jednocześnie pozostawały one (w większości) w sytuacji uprzywilejowanej w porównaniu z ich badanymi (na przykład mogły pracować zdalnie). W wymiarach geograficznym, społecznym i badawczym typ ten wpisuje się z kolei raczej w badania z nurtu *slow disaster research* – rozproszone geograficznie, realizowane z dystansu i w kontakcie pośrednim. Spośród wyróżnionych przez nas strategii badawczych *(re)konstrukcja* jest najbliższa nurtom *disaster research* i *slow disaster research*.

Badania społeczne i humanistyczne w pandemii w kontekście *disaster research*

Strategie badawcze stosowane w początkowym etapie pandemii przez osoby zajmujące się badaniami społecznymi i humanistycznymi wydają się łączyć klasyczne ujęcie badaczy katastrof z podejściem *slow disaster research*. Tabela 3 zawiera uporządkowanie podejść badawczych *disaster research*, *slow disaster research* oraz pierwszej fali pandemii (badania własne) według wymiaru geograficznego, czasowego, społecznego, metodologicznego oraz etycznego.

Zestawienie nurtów *disaster research*, *slow disaster research* i badań w pierwszej fali pandemii COVID-19 pokazuje, że badania w pandemii są bliższe tej drugiej perspektywie. Dotyczy to zwłaszcza strategii *kontynuacja* i *(re)konstrukcja*, czyli tych, które miały pozytywny stosunek do zdalnych metod badawczych. Typy *rezygnacja* i *zawieszenie* łączyło z oboma nurtami badań katastrof w pewnych aspektach podejście do kwestii etycznych, ale zebrane dane nie pozwoliły na jasną klasyfikację tych typów.

Jedna z wyróżnionych strategii – *rezygnacja* – rozpatrywana z perspektywy etycznej oznaczałaby nie tyle przyjęcie biernej postawy, ile raczej takiej, która wskazywałaby na wysoką świadomość etyczną. Powstrzymanie się od realizacji badań w skrajnie niepewnej i nowej sytuacji może być wyrazem

dbania zarówno o dobrostan osób badanych, jak i badających. Według Van Brown (2020) jest to jedno z wyzwań etycznych dla *disaster research*, ale jej uwaga może dotyczyć także innych rodzajów badań. Autorka wskazała, że badacze i badaczki powinni rozważyć użyteczność badań dla osób w nich uczestniczących, gdy znajdują się one w sytuacji szczególnej wrażliwości na zranienie (są tuż po tym, jak wydarzyła się „katastrofa”, w trakcie jej trwania itp.). Sugeruje to, że powstrzymanie się od badań, rezygnacja z nich pokazywałyby umiejętność refleksji etycznej nad tym, czy dane badania są rzeczywiście potrzebne i czy ich efekty będą istotne dla osób uczestniczących.

Tabela 3. Badania w nurtach *disaster research* i *slow disaster research* a strategie badawcze w pierwszej fali pandemii COVID-19

		Pandemia, pierwsza fala COVID-19			
		Rezygnacja	Zawieszenie	Kontynuacja	(Re)konstrukcja
<i>Disaster research</i>	Wymiar geograficzny				
	Wymiar czasowy			X	X
	Wymiar społeczny				
	Wymiar badawczy				X
	Wymiar etyczny	?	?	X	
<i>Slow disaster research</i>	Wymiar geograficzny			X	X
	Wymiar czasowy	?			
	Wymiar społeczny			X	X
	Wymiar badawczy			X	X
	Wymiar etyczny	?	?	X	

X oznacza bliskość wybranego nurtu badawczego, ? – brak jasnej klasyfikacji, brak oznaczenia (puste pole) – brak związku z nurtem badawczym.

Źródło: opracowanie własne.

Z drugiej strony zawieszenie badań, zwłaszcza gdy kontakt z badanymi został już nawiązany, także wymaga refleksji etycznej (Surmiak, Bielska, Kalinowska 2022: 216–219). Wspomniała o tym Inga Kuźma w dyskusji podczas „Spotkań Badaczek”, która odbyła się w pierwszej fazie pandemii. Badaczka chciała jak najszybciej wrócić do przerwanych relacji z badanymi:

Moje aktualne badania przeprowadzane są w ośrodkach pomocy dla osób doświadczających bezdomności. [...] W zasadzie tylko pod takimi warunkami [reżimu sanitarnego – przyp. autorki] jest możliwość powrotu w to miejsce, powrotu do osób, z którymi nagle kontakt został urwany, proces badawczy siłą rzeczy został zaburzony. Za chwilę niektóre z tych osób

mogą wyjść z ośrodka, jako że nie muszą tam zostawać, a ich sytuacja też się przecież zmienia. [...] Oczywiście zdajemy sobie z koleżanką (moją współpracowniczką) sprawę, że nie wrócimy do takich samych osób, jakie opuściliśmy – ze względu na to, że zmieni się ich konstrukcja psychiczna pod wpływem różnych przeżyć, doświadczeń, zwłaszcza obecnego doświadczenia, które sprawiło, że ich sytuacja stała się nagle jeszcze bardziej szczegółna. Nasze podejście też będzie trochę inne. [...] Coś nam przerwało badania i wrócimy do świata, który będzie trochę inaczej funkcjonował (Męćfal i in. 2020: 207–208).

Wyłonione w analizie strategii badawcze pokazują różnorodność reakcji badaczy i badaczek, ale nie wyczerpują sposobów reagowania i ich interpretacji. Można przypuszczać, że wraz z trwaniem pandemii osoby zajmujące się badaniami społecznymi i humanistycznymi zmieniły swoje nastawienie i sposoby radzenia sobie z prowadzeniem badań. Analizy z nurtu *slow disaster research* podpowiadają, że dalsze badania powinny przyjąć formę długofalową (por. Knowles, Neal 2021), a więc należy je zaprojektować jako fazowe, stopniowe. Badania takie będą z konieczności rozproszone geograficznie, ale w wymiarze metodologicznym mogą przyjąć formę zarówno bezpośrednią, jak i zdalną. Badania badaczy i badaczek, prowadzone z perspektywy insidera – członka/członkini społeczności akademickiej, sprawiają, że pozycje osób badających i badanych są podobne, co również w wymiarze etycznym zbliża je do nurtu *slow disaster research*.

Przedstawione w artykule dane eksploracyjne nie pozwalają na analizę wielu interesujących zagadnień, którym należy poświęcić przyszłe projekty⁹. Warte zbadania są na przykład powody, dla których różne strategie były stosowane przez te same osoby w różnych projektach badawczych (np. czy pojawiały się różnice w strategiach stosowanych w projektach niekomercyjnych i komercyjnych, a także jakie one były). Interesujące może być zagadnienie porównywalności technik online i offline w badaniach podłużnych. Ciekawe jest też to, w jakim stopniu strategie stosowane w pandemii przyjęły się jako standardowa praktyka badawcza. Odnośnie do powyższych problemów i pytań badawczych stawiałybyśmy następujące hipotezy. Po pierwsze, w podejmowanych strategiach wyrażają się nie tylko metodologiczne, względnie stabilne przekonania osób badanych, ale widać w nich także pragmatyczne wybory (na przykład wynikające ze zobowiązań grantowych). Po drugie, w badaniach ilościowych, zwłaszcza podłużnych, zwracano większą uwagę na nieporównywalność wyników przed pandemią i w trakcie pandemii, zagadnienie to było jednak mniej obecne w narracjach związanych z badaniami jakościowymi. Po trzecie, można przypuszczać, że głównym rozwiązaniem, które osoby badające zaadaptowały do postpandemicznych projektów, jest otwartość na stosowanie technik ze wspomaganie zdalnym oraz wiążące się z tym modyfikacje dotyczące między innymi zdobywania zgody osób badanych na uczestnictwo w badaniu (zgoda nagrywana zamiast pisemnej czy ustnej). Kwestie te wymagają jednak weryfikacji i dalszych badań.

⁹ Autorki obecnie realizują projekt badawczy – będący kontynuacją przedstawionego tu badania eksploracyjnego – w którym stosują technikę indywidualnych wywiadów pogłębionych z komponentem biograficznym.

Bibliografia

- Babbie Earl (2004) *Badania społeczne w praktyce*. Tłum. Witold Betkiewicz, Marta Bucholc, Przemysław Gadomski, Jacek Haman, Agnieszka Jasiewicz-Betkiewicz, Agnieszka Kloskowska-Dudzińska, Michał Kowalski, Maja Mozga. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Braun Virginia, Clarke Victoria, Boulton Elicia, Davey Louise, McEvoy Charlotte (2020) *The Online Survey as a Qualitative Research Tool*. „International Journal of Social Research Methodology”, vol. 24(6), s. 641–654 (<https://doi.org/10.1080/13645579.2020.1805550>).
- Hall Johanna, Gaved Mark, Sargent Julia (2021) *Participatory Research Approaches in Times of Covid-19: A Narrative Literature Review*. „International Journal of Qualitative Methods”, no. 20, s. 1–15 (<https://doi.org/10.1177/16094069211010087>).
- Hans Luis-Charles M., Howard Rosalyn, Remy Lionel, Nibbs Farah, Turner Grace (2020) *Ethical Considerations for Post-disaster Fieldwork and Data Collection in the Caribbean*. „American Behavioral Scientist”, vol. 64(8), s. 1162–1178 (<https://doi.org/10.1177/0002764220938113>).
- Knowles Scott G. (2014) *Learning from Disaster? The History of Technology and the Future of Disaster Research*. „Technology and Culture”, vol. 55(4), s. 773–784 (<https://doi.org/10.1353/tech.2014.0110>).
- Knowles Scott G. (2020) *Slow Disaster in the Anthropocene: A Historian Witnesses Climate Change on the Korean Peninsula*. „Daedalus”, vol. 149(4), s. 192–206 (https://doi.org/10.1162/daed_a_01827).
- Knowles Scott G., Neal David M. (2021) *Disaster Research in COVID Times*. „COVIDCalls” podcast, odcinek z 1.10.2021 (<https://www.podbean.com/ew/pb-brbhs-10f40a0>) [dostęp: 26.01.2022].
- Kvale Steinar (2012) *Prowadzenie wywiadów*. Tłum. Agata Dziuban. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lawrence Leigh (2020) *Conducting cross-cultural qualitative interviews with mainland Chinese participants during COVID: Lessons from the field*. „Qualitative Research”, vol. 22(1), s. 1–12 (<https://doi.org/10.1177/1468794120974157>).
- Melis Gulia, Sala Emanuela, Zaccaria Daniele (2022) *Remote Recruiting and Video-Interviewing Older People: A Research Note on A Qualitative Case Study Carried Out in The First Covid-19 Red Zone in Europe*. „International Journal of Social Research Methodology”, vol. 25(4), s. 477–482 (<https://doi.org/10.1080/13645579.2021.1913921>).
- Meskeil Pauline, Houghton Catherine, Biesty Linda (2021) *Opening Windows Behind Closed Doors: Reflections on Working Qualitatively During a Pandemic*. „International Journal of Qualitative Methods”, vol. 20, s. 1–4 (<https://doi.org/10.1177/16094069211008313>).
- Męcfal Sylwia, Surmiak Adrianna, Ślęzak Izabela, Bielska Beata, Dębska Katarzyna, Golczyńska-Grondas Agnieszka, Kalinowska Katarzyna, Kuźma Inga, Pałęcka Alicja, Wójtewicz Anna (2020) *Badania społeczne i humanistyczne w czasach pandemii – aspekty etyczno-metodologiczne. Dyskusja podczas „Spotkań Badaczek”*. „Przegląd Socjologiczny”, t. LXIX, nr 3, s. 203–214 (<https://doi.org/10.26485/PS/2020/69.3/10>).
- Ministerstwo Edukacji i Nauki (2020) *Funkcjonowanie uczelni po 28 grudnia 2020 r. – zmiany w obostrzeniach* (<https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/funkcjonowanie-uczelni-po-28-grudnia-2020-r--zmiany-w-obostrzeniach>) [dostęp: 12.01.2022].
- Mwambari David, Purdeková Andrea, Bisoka Aymar Nyenyezi (2021) *Covid-19 and research in conflict-affected contexts: distanced methods and the digitalisation of suffering*. „Qualitative Research”, s. 1–10 (<https://doi.org/10.1177/1468794121999014>).

Neal David M. (1997) *Reconsidering the Phases of Disaster*. „International Journal of Mass Emergencies and Disasters”, vol. 15(2), s. 239–264.

Neuert Cornelia E., Meitinger Katharina, Behr Dorothee, Schonlau Matthias (2021) *Editorial: The Use of Open-ended Questions in Surveys*. „Methods, Data, Analyses”, vol. 15(1), s. 3–6.

Nobrega Suzanne, El Ghaziri Mazen, Giacobbe Lauren, Rice Serena, Punnett Laura, Edwards Kasper (2021) *Feasibility of Virtual Focus Groups in Program Impact Evaluation*. „International Journal of Qualitative Methods”, vol. 20, s. 1–10 (<https://doi.org/10.1177/16094069211019896>).

O’Cathain Alicia, Thomas Kate J. (2004) *“Any other comments?” Open questions on questionnaires – a bane or a bonus to research?* „BMC Medical Research Methodology”, vol. 4 (<https://doi.org/10.1186/1471-2288-4-25>).

Pandemia Covid-19 a metodyka badań społecznych (b.d.) (<https://metodyspol.covid.uj.edu.pl/>) [dostęp: 12.01.2022].

Pandley Kritika, Parreñas Rhacel Salazar, Sabio Gianne Sheena (2021) *Essential and Expendable: Migrant Domestic Workers and the COVID-19 Pandemic*. „American Behavioral Scientist”, vol. 65(10), s. 1287–1301 (<https://doi.org/10.1177/00027642211000396>).

Patton Michael Q. (2014) *Qualitative Research & Evaluation Methods*. Los Angeles, CA: Sage.

Peek Lori, Champeau Heather, Austin Jessica, Mathews Mason, Wu Haorui (2020) *What Methods Do Social Scientists Use to Study Disasters? An Analysis of the Social Science Extreme Events Research Network*. „American Behavioral Scientist”, vol. 64(8), s. 1066–1094 (<https://doi.org/10.1177/0002764220938105>).

Quarantelli Enrico L., Dynes Russel R. (1977) *Response to Social Crisis and Disaster*. „Annual Review of Sociology”, vol. 3, s. 23–49 (<https://doi.org/10.1146/annurev.so.03.080177.000323>).

Rahman Syahirah Abdul, Tuckerman Lauren, Vorley Tim, Gherhes Cristian (2021) *Resilient Research in the Field: Insights and Lessons from Adapting Qualitative Research Projects During the COVID-19 Pandemic*. „International Journal of Qualitative Methods”, vol. 20, s. 1–16 (<https://doi.org/10.1177/16094069211016106>).

Singer Eleonor, Couper Mick P. (2017) *Some Methodological Uses of Responses to Open Questions and Other Verbatim Comments in Quantitative Surveys*. „Methods, Data, Analyses: A Journal for Quantitative Methods and Survey Methodology (mda)”, vol. 11(2), s. 115–134 (<https://doi.org/10.12758/mda.2017.01>).

Sitek Wojciech (1997) *Wspólnota i zagrożenie. Wrocławianie wobec wielkiej powodzi*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Steherenberger Cécile S. (2020) *Disaster Studies as Politics with Other Means: Covid-19 and the Legacies of Cold War Disaster Research* (<https://items.ssrc.org/covid-19-and-the-social-sciences/disaster-studies/disaster-studies-as-politics-with-other-means-covid-19-and-the-legacies-of-cold-war-disaster-research/>) [dostęp: 4.12.2021].

Surmiak Adrianna, Bielska Beata, Kalinowska Katarzyna (2022) *Social Researchers’ Approaches to Research Ethics During the COVID-19 Pandemic: An Exploratory Study*. „Journal of Empirical Research on Human Research Ethics”, vol. 17(1.2), s. 213–222 (<https://doi.org/10.1177/15562646211055056>).

Teti Michelle, Schatz Enid, Liebenberg Linda (2020) *Methods in the Time of COVID-19: The Vital Role of Qualitative Inquiries*. „International Journal of Qualitative Methods”, vol. 19(51), s. 1–5 (<https://doi.org/10.1177/1609406920920962>).

Tremblay Stephanie, Castiglione Sonia, Audet Li-Anne, Desmarais Michèle, Horace Minnie, Peláez Sandra (2021) *Conducting Qualitative Research to Respond to COVID-19 Challenges: Reflections for the Present and Beyond*. „International Journal of Qualitative Methods”, vol. 20, s. 1–8 (<https://doi.org/10.1177/16094069211009679>).

UNICOV: *Akademia w trakcie pandemii. Doświadczenia i organizacja pracy na polskich uczelniach* (b.d.) (https://www.krasp.org.pl/resources/upload/Inne_dokumenty_KRASP/prezentacje/prezentacje_ZP_160604/A_Cislak_Wojcik.pdf) [dostęp: 12.01.2022].

Van Brown Bethany L. (2020) *Disaster Research “Methics”: Ethical and Methodological Considerations of Researching Disaster-Affected Populations*. „American Behavioral Scientist”, vol. 64(8), s. 1050–1065 (<https://doi.org/10.1177/0002764220938115>).

Walker Crystal M., Williams Loretta A., Bowdre Trimika (2021) *Lessons Learned in Abruptly Switching from In-Person to Remote Data Collection in Light of the COVID-19 Pandemic*. „The Qualitative Report”, vol. 26(8), s. 2382–2389 (<https://doi.org/10.46743/2160-3715/2021.4745>).

Weil Frederick D. (2020) *Researching Crime After a Disaster: What We Can Learn from a Large Survey in New Orleans After Hurricane Katrina*. „American Behavioral Scientist”, vol. 64(8), s. 1111–1128 (<https://doi.org/10.1177/0002764220938107>).

Żuchowska-Skiba Dorota (2021) *Społeczny wymiar Internetu z perspektywy osób z niepełnosprawnościami w czasie pandemii Covid-19*. „Przegląd Socjologiczny”, t. LXX, nr 3, s. 31–47 (<https://doi.org/10.26485/PS/2021/70.3/2>).

Cytowanie

Katarzyna Kalinowska, Beata Bielska, Sylwia Męćfal, Adrianna Surmiak (2022) *Czy badać? Co badać? Jak badać? Strategie badawcze w naukach społecznych i humanistycznych w pierwszej fali pandemii COVID-19*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XVIII, nr 4, s. 34–59 (<https://doi.org/10.18778/1733-8069.18.4.02>).

To Conduct Research or Not? What Kind of Research? And How? Research Strategies of Social and Humanities Researchers During the First Wave of the COVID-19 Pandemic

Abstract: The aim of this paper is to describe the research strategies carried out by female and male researchers in the social sciences and humanities during the first wave of the COVID-19 pandemic. The empirical research which the article is based on was conducted in April and May 2020 using an online qualitative survey. As a result of the qualitative content analysis of our research participants' statements, we characterized four research strategies: resignation, suspension, continuation, and research (re)construction. We describe the results of the analyses in relation to the characteristics of disaster research. We indicate that research in a pandemic is relatable to the slow disaster research perspective more than to the disaster research perspective.

Keywords: research strategies, research with researchers, research during the pandemic, the COVID-19 pandemic, disaster research, slow disaster research